

VU Research Portal

Protest voorspellen is zo eenvoudig nog niet

van Stekelenburg, J.

2017

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Unspecified

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Stekelenburg, J. (2017). *Protest voorspellen is zo eenvoudig nog niet*. Vrije Universiteit Amsterdam.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

prof.dr. J. van Stekelenburg

PROTEST VOORSPELLEN IS ZO EENVOUDIG NOG NIET

PROTEST VOORSPELLEN IS ZO EENVOUDIG NOG NIET

Rede

uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
hoogleraar Social Conflict and Change
aan de Faculteit Sociale Wetenschappen
van de Vrije Universiteit Amsterdam
op vrijdag 16 juni 2017
door
Jacqueline van Stekelenburg

1. Inleiding

Mevrouw de rector magnificus, dames en heren, lieve familie en vrienden,

Protest voorspellen is zo eenvoudig nog niet. Sociale veranderingen lokken geregeld conflict uit, maar vaak ook niet. Neem de vluchtelingencrisis. Die levert grote spanningen op in Europa, ook in Nederland. De opvang van vluchtelingen leidde tot protest tijdens inspraakavonden, blokkades van geplande AZCs, en bedreigingen van bestuurders. Tegelijkertijd werden welkomstfeesten georganiseerd, inzamelingsacties op poten gezet en andere praktische hulp geboden. Ten tijde van de vluchtelingencrisis had menig gemeentebestuur graag geweten of de komst van een AZC zou leiden tot protest of niet (Boekkooi et al. 2016). Maar protest voorspellen is zo eenvoudig nog niet.

Natuurlijk spelen de zorgen en frustraties van individuele burgers een belangrijke rol. Ze zijn bang hun baan te verliezen, ze vrezen dat de veiligheid in de gemeente in het geding komt, ze vinden dat er te veel gemeenschapsgeld naar de vluchtelingen gaat.

Maar ontevredenheid alleen maakt niet opstandig (Klandermans 1987). Even van de vluchtelingencrisis naar de anti-oorlogsdemonstraties op 15 februari 2003. Over de hele wereld werd actie gevoerd tegen de plannen om Irak binnen te vallen. Zo ook in Amsterdam, waar 70.000 mensen de kou trotseerden. Ze waren verontwaardigd over de plannen van Bush, maar dat zegt nog weinig want dat was 80% van de Nederlanders! Van deze 12 miljoen verbolgen Nederlanders protesteerde slechts 0,6%. Waarom sommige ontevreden mensen wél protesteren en anderen

niét is een vraag waar sociaalwetenschappers zich al decennia lang het hoofd over breken.

Demonstranten zijn inderdaad ontevreden, maar dat verklaart dus niet dat ze gaan protesteren, ze moeten worden gemobiliseerd. Een model in termen van vraag en aanbod verduidelijkt dit (Klandermans 2004; Van Stekelenburg en Klandermans 2013). De ‘vraag’ wordt gevormd door de mensen die voor een protestactie zijn te mobiliseren. Zij wordt bepaald door onvrede en grieven. Naarmate mensen ontevredener zijn, is de vraag naar protest groter. Het ‘aanbod’ bestaat uit protestacties die worden opgezet door organisaties die de onvrede verwoorden en de ontevredenen mobiliseren. De aanwezigheid van actieorganisaties maakt protestacties waarschijnlijker. Mobilisatie brengt vraag en aanbod samen. Mobilisatie is als het ware het marketingmechanisme van protestacties. Naarmate het aanbod beter op de vraag is afgestemd, slaagt mobilisatie beter. Vanuit de aanbodzijde gezien, dienen mensen te worden overtuigd en geactiveerd om aan de protestactie mee te doen. Meedoen is immers niet vanzelfsprekend. Daartoe moeten ze *sympathiseren* met het doel van de actie, moeten ze *weten* dat er een actie op komst is, en ze moeten *willen* en *kunnen deelnemen*.

Dat de gelegenheid te protesteren geboden wordt, spreekt niet vanzelf. Weer terug naar de anti-oorlogsdemonstratie, dit keer in Spanje waar 2.3 miljoen Spanjaarden de straat opgingen. Hoewel naar verhouding evenveel Spanjaarden als Nederlanders verontwaardigd waren, ging 7.1% van de Spanjaarden protesteren tegen 0.6% van de Nederlanders. Waarom was dat? Niet door factoren aan de vraagzijde. Spanjaarden en Nederlanders waren tenslotte even verontwaardigd. Eén van de verklaringen lag dan ook aan de aanbodzijde. In Spanje werd de demonstratie

georganiseerd door een brede coalitie bestaande uit tal van grote maatschappelijke organisaties. De Nederlandse coalitie daarentegen bestond uit een aantal kleine linkse organisaties, die eerst ruzie maakten óf een demonstratie wel het juiste middel was en vervolgens ruzie maakten over de slogans. Door iets ogenschijnlijk triviaals als ruziënde activisten verscheen het nieuws over de op handen zijnde demonstratie pas een week van tevoren in de kranten (Boekkooi, Klandermans en Van Stekelenburg 2011; Van Stekelenburg en Boekkooi 2013). Wat de lage opkomst helpt verklaren. Het gros van de verontwaardigde Nederlanders hoorde pas een week van tevoren dat er een demonstratie zou zijn. In die week moesten ze besluiten of ze *wilden* en *konden* demonstreren.

Deze inleiding laat zien dat protest een evenement is waarvoor ‘vraag’ én ‘aanbod’ op elkaar afgestemd moeten zijn. Protest komt voort uit onvrede, maar ook uit de aanwezigheid van organisaties die deze onvrede verwoorden. Dat maakt het moeilijk protest te voorspellen. In het vervolg van mijn rede werk ik een model uit waarin ik de samenhang tussen sociale veranderingen en conflicten beschrijf. Ik integreer hiertoe bestaande kennis op het gebied van ‘vraag’, ‘aanbod’ en ‘mobilisatie’. Eerst wil ik u daartoe kort kennis laten maken met mijn vakgebied: de sociologie van sociale veranderingen en conflict waarbij ik, indien van toepassing, leentje buur speel bij de sociale psychologie en politicologie. In wat volgt zal ik mij achtereenvolgens concentreren op (1) de sociologie van conflict, (2) de sociale psychologie van protest, en (3) en mobilisatietheorie. In mijn afronding werp ik een blik vooruit door het aanstippen van onopgeloste spannende en interessante puzzels over sociale veranderingen en conflict.

2. Sociale veranderingen en conflict

Als ik over protest spreek, doel ik op allerlei vormen van opstandig gedrag waarmee mensen trachten de politiek te beïnvloeden. Dat kunnen demonstraties zijn, maar ook rellen, stakingen, en radicalere vormen als politiek geweld. Mensen nemen deel aan protest als de actie gericht is op het verbeteren van de condities van de groep als geheel en als zij zich gedragen als afgevaardigde van die groep (Wright, Taylor en Moghaddam 1990). Deze definitie impliceert dat de daad van een IS zelfmoordterrorist gekenmerkt kan worden als politiek protest. Het bewust en weloverwogen kopen van fairtrade chocoladeletters ook. Evenals het aan de keukentafel invullen van een digitale petitie (Van Deth 2014). Hoewel sommige activiteiten *alléén* worden ondernomen, zijn ze toch vormen van collectief gedrag—men onderneemt ze immers als groepslid.

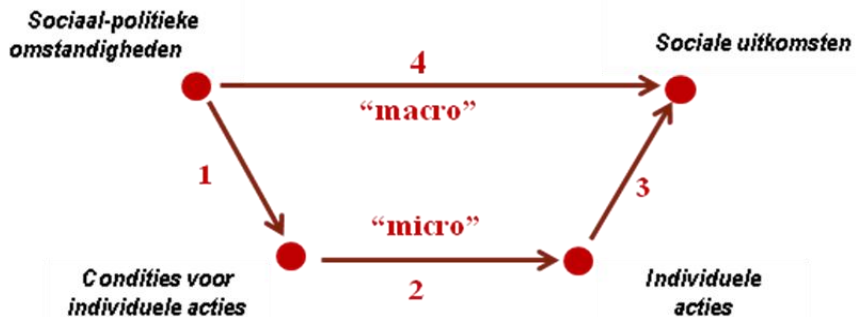
Grootschalige maatschappelijke ontwikkelingen als globalisering, virtualisering, en meest recent de economische en vluchtelingencrisis creëren nieuwe sociale risico's. Nieuwe sociale risico's en de sociale hervormingen om ze te lenigen zijn onderwerp van discussie, controverse, conflict en soms ook protest. Achter sociale hervormingen gaan belangen schuil, soms heel existentiële, die ingeval ze geschaad worden heftige reacties oproepen. Dat roept de vraag op hoe, waarom en wanneer 'private troubles' 'public issues' worden en dus maatschappelijke problemen.

Vaak worden politieke, economische en of sociale veranderingen aangewezen als oorzaak van protest. Tegelijkertijd weten we heel goed dat zelfs in een land dat er politiek, sociaal, én economisch

slecht voor staat—neem Griekenland—niet álle Grieken de straat op gaan of auto's in brand steken. Dit brengt ons bij de kern van mijn rede: Waarom komt in dezelfde situatie de één wel in actie en de ander niet? Of, waarom leidt de ene hervorming wél tot protest, en de andere niet? Of, zoals in ons vluchtelingenonderzoek, waarom komt het ene dorp wel in actie en het andere niet? Deze vragen vormen de kern van mijn leeropdracht waarbinnen ik de antecedenten, het verloop en de consequenties van controverses in de samenleving bestudeer.

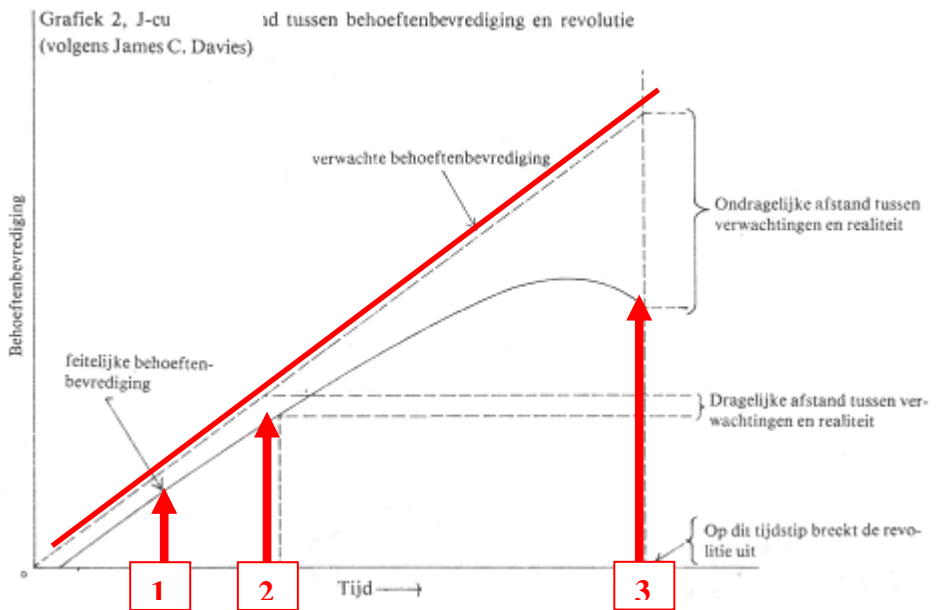
De sociologie van conflict

In abstracte zin, gaat een sociologische vraag meestal over het *verband* tussen macrocondities en macro-uitkomsten (pijl 4), maar sociologen zoeken een *verklaring* via het microniveau (pijl 1, 2 en 3). Wat Coleman's boot is gaan heten, illustreert dit (zie hieronder).

Neem het verband tussen economische crises en revoluties. Daar zijn twee tegenstrijdige theorieën over. Aan de ene kant Marx die beweert dat revoluties voortkomen uit toenemende ellende, zie pijl 1 in de grafische weergave hieronder. Hoe meer ellende, hoe

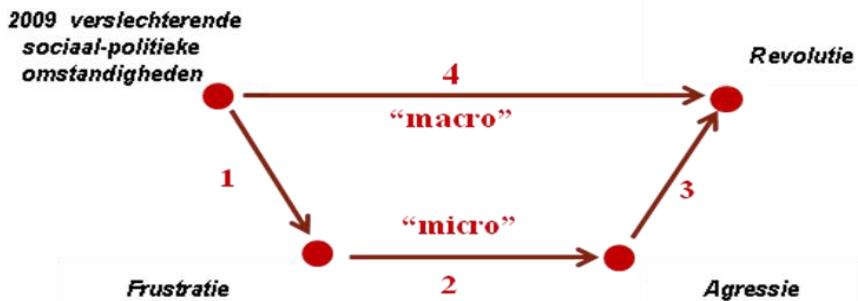
meer protest. En aan de andere kant De Tocqueville die beweert dat revoluties juist ontstaan uit toenemende welvaart, zie pijl 2. Bij meer welvaart, hebben mensen namelijk meer tijd en middelen om te protesteren. In zijn beroemde J-curve brengt Davies de twee samen. Davies betoogt dat revoluties ontstaan na een langdurige periode van economische groei gevolgd door een recessie. Hij stelt dus dat een *knik* in de behoeftebevrediging tot revolutie leidt, vandaar de ‘J-curve’. Davies doet meer, naast de *feitelijke* behoeftebevrediging als verklaring voor revoluties, voegt hij de *verwachte* behoeftebevrediging toe. In de combinatie van feitelijke en verwachte behoeftebevrediging zit volgens hem de verklaring van revoluties. Een revolutie breekt uit als het verschil tussen de stijgende verwachtingen gewekt door een periode van groei, en een achterblijvend feitelijke behoeftebevrediging als gevolg van een recessie ‘ondragelijk’ wordt.

Terug naar Coleman's boot. Volgens Davies' *macrohypothese* ontstaan revoluties na een langdurige periode van economische groei gevolgd door een recessie. Daarnaast hanteert hij een *microhypothese* gebaseerd op de frustratie-agressietheorie uit de psychologie. Deze theorie stelt dat individuen agressiever zijn naarmate ze gefrustreerder zijn. Het *verband* tussen verslechterde economische omstandigheden en revolutie wordt *verklaard* door de veronderstelling dat een abrupt einde aan almaar stijgende behoeftebevrediging tot frustratie en agressie leiden. Davies veronderstelt dat deze frustratie en agressie een vruchtbare bodem vormen voor revolutie.

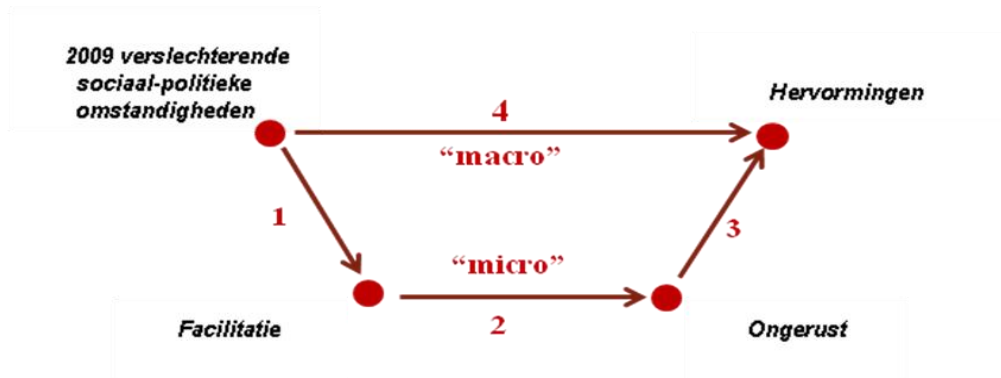
Dit is precies wat Anastasia Garyfallou en ik vonden in Griekenland toen in 2008 de financiële crisis uitbrak (Garyfallou

en van Stekelenburg 2014). Aan decennia van economische groei kwam abrupt een einde, met als gevolg een discrepantie tussen wat Grieken verwachtten en kregen. Zoals de frustratie-agressie theorie voorspelt, waren ze uitermate gefrustreerd omdat hen iets onthouden werd, waar ze meenden recht op te hebben. Op onze vraag wat ze als mogelijke oplossing zagen—sociale hervormingen of revolutie—gaf een groot gedeelte van hen aan dat ze nog maar één oplossing zagen: revolutie!

Maar zo eenduidig bleek het niet te zijn. Er was een opvallend verschil tussen Grieken geboren rond 1990 en 1955. Die uit 1990 werden politiek volwassen tijdens de economische crisis; de zogenaamde 700 euro generatie vernoemd naar het inkomen waarvan ze rond moesten komen. Deze generatie groeide op in voorspoed, abrupt ten einde gebracht door de economische crisis. Het was deze €700 generatie die revolutie als enige mogelijke oplossing zag voor de problemen ten gevolge van de economische crisis. Dit gold niet voor de generatie geboren rond 1955. Zij werden politiek volwassen rond 1979, tijdens de omwenteling van het totalitaire regime naar democratie. De zogenaamde Polytech generatie, vernoemd naar de universiteit in Athene waar de revolutie destijds startte. De economische crisis in 2008 baarde

ook hen grote zorgen, maar vanuit hun ervaring in het verleden, wilden ze de democratie waar ze zo hard voor gevochten hadden niet zomaar opgeven voor een revolutie met een onzekere afloop. De Polytech generatie was wel degelijk bezorgd, maar zag toch vooral een systeem dat hen verbetering gebracht had. Al met al prefereerde de Polytech generatie sociale hervormingen boven revolutie.

Ons onderzoek laat zien dat mensen dezelfde macrocondities op verschillende wijze duiden, en dat deze verschillende duidingen ook andere gevolgen hebben voor hun gedrag. Het laat ook zien dat de sociologische duiding niet voldoende handvatten biedt om individuele verschillen te beschrijven. Daarvoor hebben we de sociale psychologie nodig.

De sociale psychologie van protest

In Coleman's boot is er geen ruimte voor individuele verschillen. De sociale psychologie biedt hier uitkomst. Sociaal psychologen verklaren menselijk gedrag uit de interactie tussen persoonlijke factoren en sociale omstandigheden. Kurt Lewin—één van de grondleggers van de sociale psychologie—stelde dat deze interactie als een formule beschouwd kan worden waarbij gedrag

een functie is van de persoon en de omgeving, $B=f(P,E)$. De sociale psychologie heeft het individuele analyseniveau als vertrekpunt, met als belangrijk uitgangspunt dat niet de structurele condities iemands gedrag sturen, maar de *percepties* daarvan. Over die percepties later meer, ze bepalen namelijk mede of mensen in actie komen om te protesteren. Onderzoek laat zien dat de opvattingen van mensen over politiek en samenleving sterk bepaald worden door hun referentiekader, door hun mensenwereldbeeld, door de opvattingen die ze toch al hadden. Dit maakt inzichtelijk waarom—als reactie op dezelfde crisis!—de Polytech generatie hervormingen nastreefde en de 700 euro generatie revolutie.

Dé kernvraag van de sociale psychologie van protest is waarom mensen protesteren. Ik zei het in mijn inleiding al, ontevredenheid alleen maakt niet opstandig. De afgelopen dertig jaar hebben sociaal psychologen dan ook meerdere redenen gevonden waarom mensen de straat op gaan. Eerst toonden zij aan dat deelname aan protest wordt bepaald door instrumentele overwegingen (Klandermans 1984). De geïnvesteerde tijd, geld en energie wordt afgewogen tegen de kans dat het protest het probleem oplost, bijvoorbeeld omdat politici bereid zijn water bij de wijn te doen. Het gaat ook om de verwachtingen over het aantal andere mensen dat mee gaat doen. Daarna werd identificatie toegevoegd: mensen protesteren omdat ze zich identificeren met anderen die zich inzetten voor hetzelfde doel (oa Simon et al. 1998). Vervolgens werden emoties ingebracht: deelname aan protest is een uitlaatklep van de emoties die een bepaalde sociale of politieke misstand oproept (Van Stekelenburg 2006; Van Troost, Van Stekelenburg en Klandermans 2013; van Zomeren et al. 2004). In onderzoek uitgevoerd met Bert Klandermans voegde ik daar de

expressieve route en sociale inbedding aan toe (van Stekelenburg, Klandermans en van Dijk 2009). Mensen die participeren met een expressief motief participeren omdat een misstand tegen hun normen en waarden indruist. Deelname aan protest is een manier om te laten zien dat je het er niet mee eens bent! Als laatste sociale inbedding. In sociale netwerken worden ervaringen uitgewisseld en wordt gesproken over politiek. Persoonlijk ervaren onrecht wordt gedeelde onrechtvaardigheid en individuele verontwaardiging collectieve woede. Bovendien fungeren sociale netwerken—reële en steeds vaker virtuele—als informatiekanaal over op handen zijnde demonstraties. Mensen worden door vrienden, collega's, kennissen gevraagd om mee te gaan demonstreren én vervolgens door hen aan hun belofte gehouden (Klandermans, van der Toorn en van Stekelenburg 2008; Van Stekelenburg et al. 2013).

In veel studies is aangetoond dat de kans groter is dat mensen de straat op gaan naarmate ze er meer van overtuigd zijn dat protesteren effectief is, ze zich sterker identificeren met de protesterende groep en menen dat iets tegen hun waarden indruist. Dit alles wordt versterkt door krachtige emoties als boosheid of verontwaardiging en krijgt vorm in de netwerken waar mensen zich in bevinden.

Waarom protest voorspellen zo moeilijk is

Toch geeft al dit onderzoek een onvolledig antwoord op de vraag waarom mensen protesteren. Dit komt omdat het ófwel gericht is op macroprocessen en microprocessen veronderstelt, ofwel gericht is op microprocessen en macroprocessen genegeerd worden. Coleman's boot illustreert dit duidelijk. Sociologen zijn

vooral geïnteresseerd in het verklaren van rellen, demonstraties, *et cetera* vanuit socio-politieke omstandigheden (pijl 4). Denk aan Davies J-curve die visualiseert hoe bij langdurige economische groei gevolgd door een recessie het frustratie-agressiemechanisme in werking treedt, wat een revolutie in gang zou zetten. Om zijn theorie te bewijzen *onderzoekt* Davies de samenhang tussen recessies en revoluties en *veronderstelt* dat die samenhang verklaard kan worden uit microprocessen—het frustratie-agressiemechanisme. Maar hij toont dat niet aan.

Sociaal psychologen daarentegen richten zich vooral op individueel protestgedrag en individuele kenmerken zoals grieven, effectiviteit, emoties, identiteit en sociale inbedding die dat gedrag voorspellen (pijl 2). Zij veronderstellen daarbij dat individueel gedrag gestuurd wordt door veranderingen in de macrocontext maar meten dit zelden. Neem effectiviteit, naarmate mensen denken dat protest effectief bijdraagt aan de oplossing van een probleem, protesteren ze vaker. Is dat, omdat er een coalitie is die open staat voor hun grieven? Deze relatie tussen objectieve politieke mogelijkheden en de waargenomen politieke mogelijkheden is nooit onderzocht. Ik zei het al, sociaal psychologen onderzoeken de samenhang tussen microprocessen en besteden daarbij weinig tot geen aandacht aan de macroprocessen.

Kortom, de sociologische macrobenadering is sterk in haar structurele benaderingen, maar schiet te kort waar het individuele benaderingen aangaat. De sociaal psychologische microbenadering op haar beurt is sterk in het voorspellen van individueel gedrag, maar schiet tekort waar het de interpretatie van structurele omgevingskenmerken aangaat. Deze spanning weerspiegelt het zogenaamde *macro-micro transitieprobleem*

(Opp 1992). Dit macro-micro transitieprobleem is voor onderzoek naar protest uitermate relevant. Mensen nemen deel aan protest als de actie gericht is op het verbeteren van de *condities van de groep als geheel* en als zij zich gedragen als *afgevaardigde van die groep*. Dus protestgedrag is *collectief gedrag*, gericht op het realiseren van een *collectief goed* ter verbetering van *collectieve condities*, uitgevoerd door *individuele* burgers met persoonlijke zorgen en frustraties die tezamen weer een *collectief* betogers vormt. Om de samenhang tussen sociale veranderingen en conflicten te begrijpen moeten we dan ook de macro-micro barrière slechten.

3. De samenhang tussen sociale veranderingen en conflict

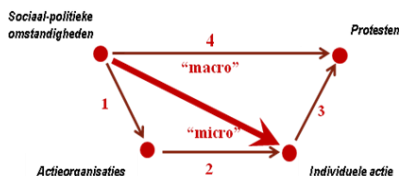
In wat volgt, werk ik een model uit dat precies datgeen tracht te doen. Het model beschrijft de samenhang tussen sociale veranderingen en conflict. Mijn vertrekpunt hierbij is het individu. Immers, alle sociale feiten—sociale structuur, sociale breuklijnen, sociale ongelijkheid—hangen uiteindelijk samen met mensen en hun sociale relaties. In mijn onderzoek benadruk ik dat de perceptie van de sociale werkelijkheid het filter is tussen sociaal-politieke omstandigheden en individuele actie. Met andere woorden: hoe mensen externe gebeurtenissen waarnemen, interpreteren en verwerken bepaalt of ze ervoor in actie willen komen.

Hierbij speelt de relationele dimensie een grote rol, dat wil zeggen, de invloed van vrienden, familie, of groepen en actieorganisaties waarvan men lid is of waarmee men zich identificeert. Hoe wij de wereld om ons heen zien, wordt beïnvloed door degenen met wie we contact hebben. Overigens zij opgemerkt—onder verwijzing naar het aloude ‘Thomas

Theorema'—*If men define situations as real, they are real in their consequences*—dat het niet uitmaakt of de sociale druk *werkelijk* of *verondersteld* is.

Als gezegd, protest is een gebeurtenis waarvoor 'vraag' én 'aanbod' op elkaar afgestemd moeten zijn. Protest vergt onvrede, maar ook de aanwezigheid van organisaties die deze onvrede verwoorden. Derhalve krijgen actieorganisaties een prominente plek in mijn verklaring voor protest. Dit maakt dat verklaringen voor protestgedrag te vinden zijn op drie verschillende analytische niveaus: sociaal-politieke omstandigheden (macro niveau), organisaties (meso niveau), en individueel gedrag (micro niveau). Alle drie de analyseniveaus zijn van betekenis, en vooral hun interactie moet in detail bestudeerd worden. We staan hierbij voor de uitdaging om theorie te ontwikkelen die de niveaus bij elkaar brengt. Voorwaar geen eenvoudige opgave. Immers we moeten dan de hele keten van sociaal-politieke omstandigheden, naar organisaties die individuele acties faciliteren begrijpen.

Vertaald naar de wereld van protest en gevisualiseerd in Coleman's boot, proberen we twee processen te begrijpen: (1) onder welke condities raakt een individu er van *overtuigd* dat sociaal-politieke omstandigheden onrechtvaardig zijn? en (2) onder welke condities *activeren* deze individuele zorgen en frustraties massaal protest?

(1) Consensusformatie en mobilisatie

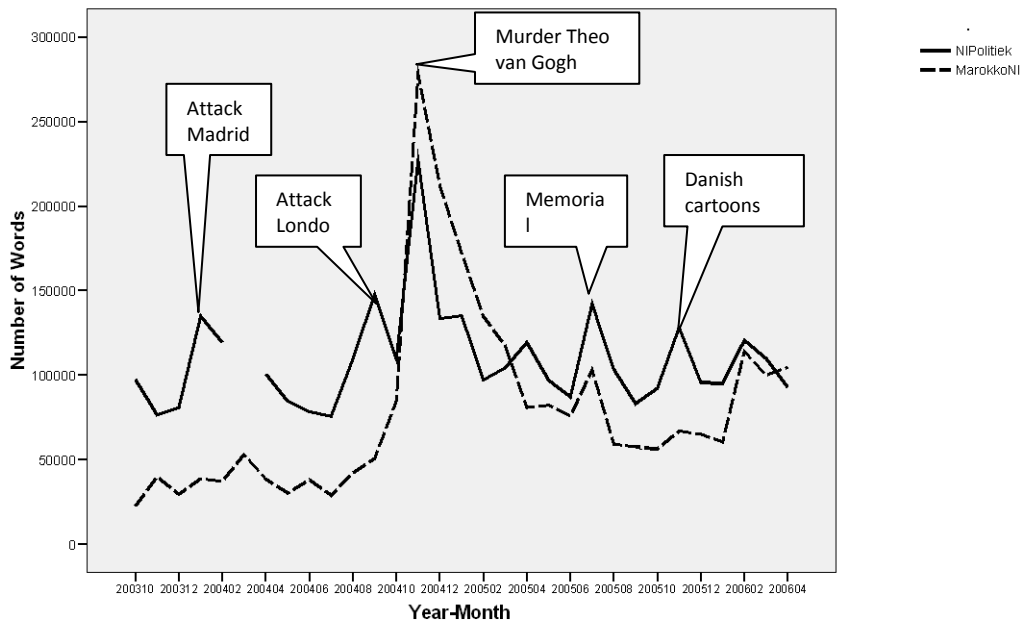
(2) Actiemobilisatie

Het ‘overtuigd raken’ kan op zijn beurt opgebroken worden in *consensusformatie* en *consensusmobilisatie* (Klandermans 1988). Kort samengevat: mensen moeten het eens worden over hoe ze een maatschappelijk probleem definiëren, om daarna tot gezamenlijke actie over te kunnen gaan.

Consensusformatie: een kwestie van betekenisgeven

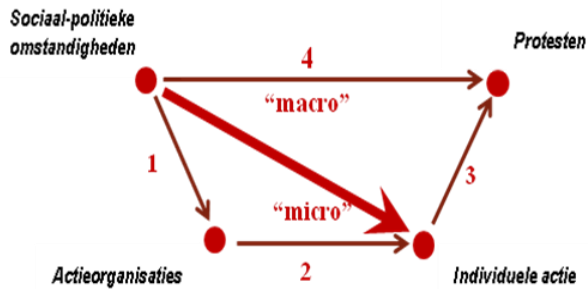
Consensusformatie komt tot stand in sociale vergelijkingsprocessen. Dit toonden Dirk Oegema, Bert Klandermans en ik (2010) aan door *posts* van twee gepolariseerde webfora te analyseren. We vergeleken *posts* van NL.Politiek en Marokko.nl van 2003 tot en met 2005, roerige tijden met de Al Queda aanslagen in Madrid en Londen, de moord op Theo van Gogh en de Deense cartoonrellen. Na zulke heftige gebeurtenissen plaatsten meer mensen meer *posts* en dreven de groepen steeds verder uit elkaar. Na elke gebeurtenis vormde zich razendsnel consensus over wat er aan de hand was, en wiens schuld dat was. *Flaming en blaming* over en weer, ‘wij’ zijn goed, ‘zij’ zijn kwaadaardig, en dit alles gepaard met heftige emoties.

Dergelijke woede en verontwaardiging vertaalt zich een enkele keer direct in protest, dat wil zeggen zonder dat actieorganisaties zich er actief mee bemoeien. Denk bijvoorbeeld aan de Witte Mars in 1996 in België waar 300.000 betogers in het wit hun afschuw over Dutroux’s daden uitdroegen. De publieke woede gericht tegen Dutroux in combinatie met wantrouwen jegens politie, het gerecht en de politiek maakte een shortcut-mobilisatie zonder actieorganisaties mogelijk (Walgrave en Manssens 2000). Maar zoals gezegd, dit gebeurt zelden, meestal spelen actieorganisaties een cruciale rol bij het overtuigen en activeren van burgers om de straat op te gaan.

Consensusmobilisatie: een kwestie van overtuigen

Protest is communicatie, zowel naar de eigen achterban, als het publiek en de politiek. Het organiseren van protest is dan ook een proces waarin framing een cruciale rol vervult. Opvattingen van de potentiële achterban moeten overeenstemmen, of in overeenstemming gebracht worden, met het discours van de actieorganisatie. Als er een goede aansluiting is tussen wat een actieorganisatie verkondigt en de opinies van het publiek, is mobilisatie-succes waarschijnlijker.

Consensusmobilisatie: formatie mobilisatiepotentieel

Cruciaal voor het uiten van grieven is of mensen zichzelf de schuld geven of de buitenwereld verantwoordelijk houden. Zo deden mijn promovendi Marjoka van Doorn, Jacomijne Prins en Saskia Welschen (2013) begrijpen waarom het zo moeilijk is om Marokkaanse jongeren te mobiliseren. Dit is niet om dat ze zich niet gegriefd voelen, integendeel! Maar ze zijn verdeeld. Ze vragen zich af *waarvoor* ze in actie moeten komen, *hoe* ze dat moeten doen, en tegen *wie* dat gericht zou moeten zijn. Grieveninterpretatie houdt meer in (Klandermans en van Stekelenburg 2015). Mensen moeten tot het inzicht komen dat het gezag dat ze normaliter accepteren, onrechtvaardig en verkeerd handelt. Voorts moeten mensen die gewoonlijk menen dat de bestaande orde niet te veranderen is, veranderingen gaan eisen. En tenslotte moet er een besef van effectiviteit doorbreken; mensen die zich machteloos voelen, moeten ervan overtuigd raken dat ze in staat zijn hun lot te beïnvloeden.

Het resultaat van consensusmobilisatie wordt niet alleen bepaald door de inspanningen van actieorganisaties. Het onder vuur liggen van de sociale of politieke orde, de afnemende populariteit van

regeringen, het bestaan van grote groepen gemarginaliseerden, de aanwezigheid van repressie, de aanwezigheid van andere maatschappelijke kwesties; het zijn allemaal macrofactoren die gevolgen hebben voor de aard en omvang van het mobilisatiepotentieel. Zoals gezegd, naarmate mensen ontevredener zijn, is de vraag naar protest groter. Naast het directe doel van de demonstratie, is er in zo'n geval meer waarvoor mensen de straat opgaan. Neem de Women's March, afgelopen januari. Naast emancipatoire issues, brachten zorgen over groeiende ongelijkheid en populisme de dag na Trump's inauguratie wereldwijd honderdduizenden op straat. In Washington zelfs meer dan de inauguratie, en dat waren niet alleen vrouwen!

Inauguratie Trump

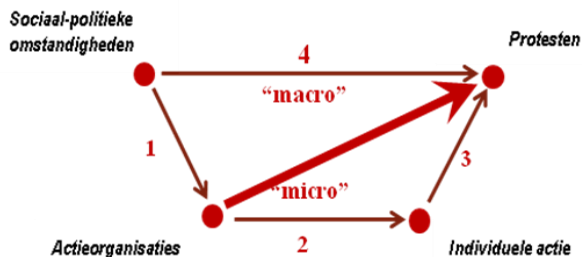

Women's march

Al dan niet geholpen door breed maatschappelijk ongenoegen, spelen actieorganisaties een cruciale rol in het overtuigen. Voor het overleven van een idee zijn zij van vitaal belang. Bovendien zorgen zij ervoor dat binnen een bepaalde gemeenschap de geesten rijp worden gemaakt voor een bepaalde oplossing. Dat doen ze door hun boodschap te *framen*. Organisatoren definiëren een bepaalde situatie als onrechtvaardig en geven aan dat die situatie gewijzigd *kán* en *móet* worden door collectieve actie.

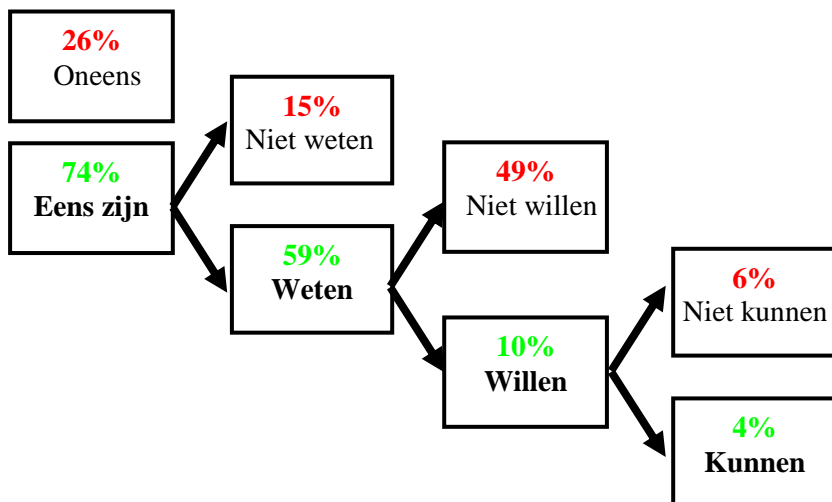
Actiemobilisatie: een kwestie van motiveren

Succesvolle actiemobilisatie zet denken om in doen. Evenals consensusmobilisatie kan ook actiemobilisatie uiteen getrokken worden in verschillende processen (Klandermans en Oegema 1987). Allereerst moeten mensen van de actie *weten* en *willen* deelnemen. Actieorganisaties informeren mensen over een op handen zijnde actie via de mobilisatiestructuur die ze van actie tot actie moeten opbouwen. De actiemobilisatie rolt als een sneeuwbal door de samenleving. Van de organisatoren naar buiten, naar steeds verder verwijderde deelnemers. Hoe verder men verwijderd is van de organisatoren, hoe groter de kans dat men niet bereikt wordt. Marije Boekkooi (2012), mijn eerste promovenda, laat dan ook zien dat de compositie van de demonstrerende menigte de compositie van de mobilisatiestructuur weerspiegelt. De intentie om deel te nemen is nog geen voldoende voorwaarde om ook écht te demonstreren. Mensen kunnen gemotiveerd zijn, maar verhinderd zijn, bijvoorbeeld omdat ze moeten werken. Barrières die iemand verhinderen deel te nemen, zoals ziekte, tijdgebrek, of geen vervoer leiden er vaak toe dat iemand niet in actie komt.

Actiemobilisatie: formatie mobilisatiestructuur

Een onderzoeksklassieker laat zien dat dit een ware afvalrace is (Klandermans en Oegema 1987). Tijdens de campagne rondom de grootste demonstratie ooit in Nederland tegen de kruisraketten op 29 oktober 1983 in Den Haag, vond 75% van de Nederlanders dat kernwapens Europa uit moesten, van die 75% wist 59% van de op handen zijnde demonstratie, van die resterende 59% was slechts 10% gemotiveerd om daar heen te gaan, en van die 10%, is uiteindelijk 4% gegaan. Graag breng ik in herinnering dat dit met een opkomst van 500.000 de grootste demonstratie ooit was!

Dit laat allereerst zien dat een grote pool van sympathisanten cruciaal is voor een grote opkomst. En, ten tweede, dat mobilisatie een ware afvalrace is, mensen moeten sympathiseren met het doel, ze moeten weten van de actie, ze moeten willen protesteren, en ze moeten kunnen.

Ik heb u vanmiddag meegenomen in de wondere wereld van protest. Ik liet u zien dat we de samenhang tussen sociale veranderingen en conflict beter kunnen begrijpen, als we inzicht krijgen in ‘vraag’ en ‘aanbod’ van protest én de afstemming daartussen. Aan de hand van de boot van Coleman beschreef ik drie processen die ‘vraag’ en ‘aanbod’ dichter bij elkaar brengen: consensusformatie, en consensus- en actiemobilisatie. Om boze burgers de straat op te krijgen moeten alle drie met succes doorlopen worden. We zagen dat dit geen vanzelfsprekendheid is, integendeel: het is een ware afvalrace.

4. De blik vooruit!

In wat volgt, werp ik een blik vooruit door het aanstippen van onopgeloste spannende en interessante puzzels over sociale veranderingen en conflict, waar ik me in mijn leeropdracht mee bezig zal houden.

Dat zijn spannende puzzels die onderzoekers als ware detectives proberen op te lossen. Het vergrootglas van de detective heeft als nadeel dat we maar een klein stukje van de werkelijkheid goed kunnen zien. Huidig onderzoek naar sociale bewegingen is dan ook vaak fragmentarisch. In mijn leeropdracht streef ik ernaar de puzzelstukjes onder het vergrootglas meer met elkaar in verband te brengen. Ik pleit dan ook voor een drievoudige holistische benadering.

Allereerst de kwestie van ‘vraag’ en ‘aanbod’. Protest komt voort uit onvrede, maar heeft óók organisaties nodig die deze onvrede verwoorden. In onderzoek naar sociale bewegingen zijn dit vaak gescheiden werelden. Onderzoekers tonen aan dat er meer protest is als er meer organisaties zijn die de achterban vertegenwoordigen. Maar of de achterban meer of minder

tevreden is, en hoe dat zich in protest vertaalt, wordt zelden of nooit onderzocht. Juist in de verbinding tussen onvrede en organisaties die oproepen tot actie valt veel te leren. Hoewel het logisch lijkt dat organisatoren hun achterban beïnvloeden, is nog niet veel onderzoek gedaan naar wat precies deze invloed is en hoe die werkt. Ook is nog weinig bekend hoe ‘spontane’ protesten—zonder inmenging van actieorganisaties—ontstaan. Omtrent de condities waaronder issues wél of juist niet politiseren, polariseren, of radicaliseren is nog veel onduidelijk.

Ten tweede pleit ik ervoor het hele proces van consensusformatie tot en met actiemobilisatie te bestuderen. Tot op heden zijn ook dít gescheiden werelden in het onderzoek naar sociale bewegingen. Dat onderzoek richt zich ofwel op de manier waarop organisaties problemen framen, ofwel hoe ze mensen oproepen tot actie. Onderzoek naar actiemobilisatie start vaak nadat dit proces in gang gezet is. Wat aan de opwinding en drang tot mobilisatie vooraf gaat—consensusformatie en –mobilisatie—is veel minder duidelijk. Waar die opwinding vandaan komt, en hoe ze zich soms razendsnel kan verbreiden is dat evenmin. Neem de Arabische Lente; die wordt ook wel Facebook-revolutie genoemd. Maar klopt die benaming? Onderzoek dat ik samen met Peter Kerkhof deed, toont aan dat een groot aantal demonstranten die in januari 2011 op het Tahrir plein stond inderdaad via sociale media gemobiliseerd was, maar...een groot deel ook via buurthuizen en organisaties. Empirisch tonen wij aan dat het teveel eer was om het een Facebookrevolutie te noemen.

Als derde en laatste pleit ik voor het doorbreken van de macro-micro barrière, met het individu als vertrekpunt. De betekenis die mensen geven aan een situatie is cruciaal om te begrijpen hoe structurele factoren de voedingsbodem van protest worden. Als

we uitspraken willen doen over de invloed van de politieke structuur op protestgedrag moeten we onderzoeken hoe burgers die structuur waarnemen. Onderzoek van Ali Honari en Daniel Blocq laat zien hoe dit werkt. Ali Honari, één van mijn promovendi, onderzoekt hoe sommige Iraniërs onder uiterst repressieve omstandigheden toch een manier weten te vinden om de politiek te beïnvloeden (Honari, Van Stekelenburg en Muis, In Preparatie). Zijn onderzoek gaat over het duivelse dilemma van de Green Movement om te stemmen of de verkiezingen te boycotten. Wij weten nu dat de gematigde Rohani onverwacht zegevierde. Ali toont aan dat dit te danken was aan een bottom-up proces waarbij de pro-voters meer energie staken in het overtuigen van anderen dan de pro-boycotters. Als laatste, een voorbeeld over de rol van actieorganisaties. Samen met Daniel Blocq toonde ik aan dat demonstranten die lid zijn van actieorganisaties die sympathiseren met politieke partijen in het parlement, minder boos en verontwaardigd zijn dan demonstranten die zich politiek niet gerepresenteerd weten (Blocq, Klandermans en Van Stekelenburg 2012). Het feit dat dit patroon het sterkst is bij leden die gemobiliseerd zijn door hun ‘eigen’ organisatie, geeft aan dat actieorganisaties een rol spelen in het ‘vertalen’ van politieke mogelijkheden naar hun achterban. In het slechten van de macro-microbarrière moeten we dus ook het meso niveau niet vergeten!

Allemaal leuk en aardig, prof. van Stekelenburg maar hoe pakt u dat aan? Ik wil dat doen door een brug te slaan tussen wetenschap en maatschappij. Door het doen van veldonderzoek daar waar controverses zich voordoen en sociale cohesie onder druk staat. Maar altijd met een wetenschappelijke bril op! Dus zonder concessies te doen aan betrouwbaarheid, validiteit en

generaliseerbaarheid. Dat is zo eenvoudig nog niet. Hoe bijvoorbeeld betrouwbare en valide data te verzamelen tijdens een demonstratie met 500.000 deelnemers? Dat vereist vakmanschap, kennis en creativiteit.

Het is een onderzoeksaanpak die ik een warm hart toedraag. Tien jaar geleden memoreerde Bert Klandermans, mijn promotor, in zijn laudatio aan het feit dat ik tijdens mijn doctoraal zowel fundamentele als toegepaste sociale psychologie bedreef. In zijn woorden: “Uiteindelijk koos je toch voor het onderzoek buiten het laboratorium, niet omdat je niets in experimenten zag, integendeel, experimentele sociale psychologie heeft je belangstelling steeds gehouden, maar misschien omdat de rommelige, chaotische werkelijkheid buiten het laboratorium je uiteindelijk toch meer lag”. En dat is nog steeds zo!

De analyse van ‘vraag’ en ‘aanbod’ van protest én de afstemming daartussen vraagt om verschillende disciplinaire perspectieven, gebruikmaking van data op macro-, meso- en microniveau en een multimethodische aanpak om deze data te analyseren.

Sociale bewegingen zijn fenomenen die disciplinaire grenzen overschrijden. De studie van sociale bewegingen is daarom per definitie interdisciplinair. Toch is echt interdisciplinair onderzoek naar sociale bewegingen zeldzaam. Mijn onderzoek wil daarop een uitzondering zijn. Door gebruik te maken van sociologische, politicologische, en sociaal psychologische perspectieven en door samen te werken met collega’s vanuit verschillende disciplines. Ook wil ik stakeholders uit de praktijk bij mijn onderzoek betrekken. Neem Ruben Sprong, een masterstudent Sociologie én politieagent bureau Warmoestraat. Hij onderzocht in zijn

afstudeeronderzoek hoe de mobiele eenheid, de aanhoudingseenheid en de vredeseenheid aankijken tegen demonstraties en demonstranten en hoe zij interacteren met demonstranten. Met dit onderzoek wilde hij bijdragen aan een betere begeleiding van demonstraties en het voorkomen van verstoring van de openbare orde en geweld.

Voor een laatste voorbeeld—van een multimethodische benadering—keren we even terug naar de vluchtelingencrisis waarmee ik begon. In het onderzoek dat wij hiernaar deden, stond de vraag centraal hoe gemeenten omgingen met de maatschappelijke onrust die voortkwam uit de vluchtelingencrisis. We analyseerden onder meer sociale mediaberichten van dorp tot dorp. De resultaten werden vervolgens in interviews en focusgroepen met burgers, actieorganisaties én bestuurders geduid. Een belangrijke bevinding was dat het huidige handelen in relatie tot de komst van een AZC—en de reacties daarop—afhankelijk was van het verleden van de gemeente en haar bestuursstijl. Een verleden van spanning en wantrouwen tussen bestuur en burgers zorgde ook rond dit issue voor uitingen van wantrouwen en verzet. Het antwoord op de vraag of een geplande AZC tot protesten zal leiden, lag in het verleden verborgen.

Ik rond af. Een algemene theorie over de samenhang tussen sociale veranderingen en conflicten is nog ver weg. Protest voorspellen is zo eenvoudig nog niet... Ik realiseer me dat heel wat onderzoek nodig zal zijn alvorens de opgeworpen vragen met enige mate van zekerheid beantwoord kunnen worden. Ik ben er echter van overtuigd dat het holistisch beschouwen van de

puzzels aan de hand van een multidisciplinaire, multimethodische aanpak de antwoorden dichterbij gaat brengen.

5. Bronnen

- Blocq, Daniel, Bert Klandermans, en Jacquélien van Stekelenburg. 2012. "Political embeddedness and the management of emotions." *Mobilization* 17(3):319-34.
- Boekkooi, Marije, Jacquélien van Stekelenburg, Bert Klandermans, en Willem Trommel. 2016. "Veerkracht en spankracht: vluchtelingen in Nederland." Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Boekkooi, Marije. 2012. "Mobilizing protest: The influence of organizers on who participates and why." Ongepubliceerde dissertatie. Amsterdam: VU University.
- Boekkooi, Marije, Bert Klandermans, en Jacquélien van Stekelenburg. 2011. "Quarrelling and protesting: How organizers shape a demonstration." *Mobilization: An International Quarterly* 16(2):221-39.
- Garyfallou, Anastasia, en Jacquélien van Stekelenburg. 2014. "Politics of Interest vs. Politics of Representation in the Greek Crisis. The role of Political Socialization." Ongepubliceerde Masterthesis. Amsterdam: Vrije Universiteit
- Honari, Ali, Jacquélien van Stekelenburg, en Jasper Muis. In preparatie. "The dynamic relationship between off- and online protest participation as a function of severe repression: The case of the Iranian Green Movement."
- Klandermans, Bert. 1984. "Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory." *American Sociological Review* 49(5):583-600.
- . 1987. "Ongeluk alleen maakt niet opstandig. De complexe relatie tussen ontevredenheid en protestgedrag."

- Nederlands tijdschrift voor de psychologie en haar grensgebieden* 42(5):239-49.
- . 1988. "The Formation and Mobilization of Consensus." Pp. 173-96 in *From Structure to Action: Comparing Social Movement Research across Cultures*, geredigeerd door B. Klandermans, H. Kriesi, and S. Tarrow. Greenwich, CT: JAI Press.
- . 2004. "The Demand and Supply of Participation: Social-Psychological Correlates of Participation in Social Movements." Pp. 360-79 in *The Blackwell companion to social movements*, geredigeerd door D.A. Snow, S.A. Soule, en H. Kriesi. Oxford: Blackwell Publishing.
- Klandermans, Bert, en Dirk Oegema. 1987. "Potentials, Networks, Motivations, And Barriers: Steps Toward Participation In Social Movements." *American Sociological Review* 52:519-31.
- Klandermans, Bert, Jojanneke van der Toorn, en Jacquélien van Stekelenburg. 2008. "Embeddedness and Identity: How Immigrants Turn Grievances into Action." *American Sociological Review* 73(6):992-1012.
- Klandermans, Bert, en Jacquélien van Stekelenburg. 2015. "Why people don't participate in collective action " *Journal of Civil Society*.
- Opp, Karl-Dieter. 1992. "Micro-macro transitions in rational choice explanations." *Analyse & Kritik* 14:143-51.
- Simon, Bernd, Michael Loewy, Stefan Sturmer, Ulrike Weber, Peter Freytag, Corinna Habig, Claudia Kampmeier, en Peter Spahlinger. 1998. "Collective Identification and Social Movement Participation." *Journal of Personality and Social Psychology* 74(3):646-58.

- Van Deth, Jan W. 2014. "A conceptual map of political participation." *Acta Politica* 49(3):349-67.
- Van Doorn, Marjoka, Jacomijne Prins, en Saskia Welschen. 2013. "Promoting or preventing politicization: identity construction in interaction." in *The Future of Social Movement Theory: Dynamics, Mechanisms, and Processes*, geredigeerd door Jacquélien van Stekelenburg, Conny M. Roggeband en Bert Klandermans,. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Van Stekelenburg, Jacquélien. 2006. "Promoting or Preventing Social Change: Instrumentality, Identity, Ideology, and Group-Based Anger as Motives of Protest Participation." *Ongepubliceerde dissertatie, VU, Amsterdam, The Netherlands*.
- Van Stekelenburg, Jacquélien, Natacha Anikina, Wim Pouw, Igor Petrovic, en Naomi Nederlof. 2013. "From Correlation to Causation: The Cruciality of a Collectivity in the Context of Collective Action." *Journal of Social and Political Psychology* 1(1):161-287.
- Van Stekelenburg, Jacquélien, en Marije Boekkooi. 2013. "Mobilizing for change in a changing society." in *The Future of Social Movement Research: Dynamics, Mechanisms, and Processes*, geredigeerd door Jacquélien van Stekelenburg, Conny M. Roggeband, en Bert Klandermans. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Van Stekelenburg, Jacquélien, en Bert Klandermans. 2013. "Social Conflict and Protest." Pp. 141-71 in *The Social Psychology of Social Problems*, geredigeerd door Agnieszka Golec-de Zavala en A. Cichocka. Basingstoke: Palgrave Macmillan Publishers.

- Van Stekelenburg, Jacquélien, Bert Klandermans, and Wilco W. van Dijk. 2009. "Context Matters: Explaining How and Why Mobilizing Context Influences Motivational Dynamics." *Journal of Social Issues* 65(4):815-38.
- Van Stekelenburg, Jacquélien, Dirk Oegema, en Bert Klandermans. 2010. "No Radicalization without Identification: How ethnic Dutch and Dutch Muslim web forums radicalize over time." in *Identity and Participation in Culturally Diverse Societies. A Multidisciplinary Perspective*, geredigeerd door Assaad Azzi, Xenia Chryssochoou, Bert Klandermans, en Bernd Simon. Oxford: Blackwell Wiley.
- Van Troost, Dunya, Jacquélien van Stekelenburg, en Bert Klandermans. 2013. "Emotions of Protest." Pp. 186-203 in *Emotions in Politics: The Affect Dimension in Political Tension*, geredigeerd door Nicolas Demertzis. New York, NY: Palgrave Macmillan Publishers.
- Van Zomeren, Martijn, Russell Spears, Agneta H. Fischer, en Colin Wayne Leach. 2004. "Put Your Money Where Your Mouth Is! Explaining Collective Action Tendencies Through Group-Based Anger and Group Efficacy." *Journal of Personality and Social Psychology* 87(5):649-64.
- Walgrave, Stefaan, en Jan Manssens. 2000. "The making of the white march: the mass media as a mobilizing alternative to movement organisations." *Mobilization* 5(2):217-39.
- Wright, Steve C., Donald M. Taylor, en Fathali M. Moghaddam. 1990. "Responding to membership in a disadvantaged group: From acceptance to collective protest." *Journal of Personality and Social Psychology* 58:994-1003.

